

Відгук
офіційного опонента на дисертацію Т.Б.Романів
“Остап Терлецький у суспільно-політичному житті Галичини
останньої третини ХІХ століття”,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю
07.00.01 – історія України

У кандидатській дисертації Тамари Богданівни Романів висвітлюється суспільно-політична, громадська, науково-публіцистична, видавнича та правнича діяльність О.Терлецького (1850–1902 рр.) – видатного представника української радикальної течії в суспільному житті Галичини, одного з найближчих соратників І.Франка і М.Павлика в 1870–1880-х рр., адвоката, публіциста і літературознавця. Обрана тема, написана в руслі вивчення біографій відомих українців, що з відомих причин залишалися поза увагою радянської історіографії, має наукову і суспільно-політичну актуальність. Постать О.Терлецького, як і багатьох інших українських діячів ХІХ – початку ХХ ст., в історичній літературі довгий час висвітлювалася досить фрагментарно, спотворено, тоді як ближче знайомство з його життям і діяльністю дасть змогу краще зрозуміти особливості національного руху в Галичині в досліджуваний період, що характеризувався “переходом від національно-культурницьких програм до розбудови національно-політичних партій та організацій” (с. 1).

Актуальність теми, мета, завдання, об’єкт і предмет, практичне значення дослідження та інші атрибути у вступній частині роботи обґрунтовані належним чином. Матеріали дисертації можуть бути використані в науковій і викладацькій роботі, в т. ч. при написанні узагальнюючих праць з історії України та Австрії, політології, енциклопедичних видань, в історико-краєзнавчій роботі, в університетській освіті тощо. Структура роботи досить логічна, побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (383 позиції). Дисертація пройшла належну

апробацію на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, на низці міжнародних і Всеукраїнських наукових конференцій, у 13-ти публікаціях, із них вісім статей – у фахових виданнях в Україні та п'ять публікацій, які додатково відображають результати дослідження, зокрема, у Львові, Дрогобичі, Одесі, Києві, Тернополі, Івано-Франківську, а також у Відні.

Пропоноване дослідження виконано в межах науково-дослідницьких тем випускової кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського ЛНУ. Дисертантка чітко з'ясувала наукову новизну одержаних результатів, зокрема питання, які вона вперше докладно розкрила в українській історіографії (формування світогляду і становлення громадянської позиції О.Терлецького, трансформацію його суспільних поглядів у період навчання у Станиславівській гімназії, Львівському та Віденському університетах, у студентському товаристві “Січ” у Відні, в народовських молодіжних організаціях, видавничу і науково-публіцистичну діяльність та ін.), а які проблеми було уточнено або отримали новий рівень розвитку (зокрема, внесок діяча в роботу національно-культурних товариств, партійних структур Галичини, книговидавничу співпрацю з І.Франком, М.Павликом тощо). У дисертації уточнено псевдоніми (усього їх було, за підрахунками авторки, сім) і криптоніми (три) О.Терлецького.

У *першому розділі* “Історіографія, джерельна база та методологія дослідження” зроблено аналіз стану наукової розробки порушеної проблеми, починаючи з праць сучасників подій І.Франка, М.Павлика та деяких ін. і до сучасних українських і зарубіжних авторів, причому аргументовано наголошується, що “тема обраного дослідження вивчалася лише епізодично, а це обумовлює необхідність її детального вивчення” (с. б). Основою для написання дисертації послужило опрацювання широкої джерельної бази, насамперед неопублікованих документів п'яти українських архівних установ (Центрального державного історичного архіву України, м. Львів, Державного

архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Львівської області, відділу рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В.Стефаника та відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, усього – понад 60 архівних справ) та двох зарубіжних (Архів Віденського університету, Державного архіву м. Відня, 11 архівних справ).

Водночас у дисертації Т.Б.Романів використано опубліковані документи і матеріали, зокрема листування тогочасних діячів, статті в українській періодичній пресі досліджуваного періоду, мемуарну літературу. Загалом джерельна база є досить репрезентативною, дала змогу реалізувати поставлену мету і завдання дослідження. В окремому підрозділі першого розділу дисертантка з'ясувала теоретико-методологічні засади роботи, що базуються на принципах об'єктивності, історизму, соціального підходу, комплексі загальнонаукових і спеціальних методів історичного пізнання – аналізу та синтезу, системно-структурному та ін.

У трьох наступних розділах дисертації послідовно, дотримуючись причинно-наслідкових зв'язків, розкрито постать О.Терлецького як громадського діяча і політика в 60-х – 90-х рр. XIX ст., його наукову і літературно-публіцистичну діяльність, історико-правові погляди. Дисертантка висвітлює формування світогляду О.Терлецького, що народився і виховувався в галицькій шляхетській родині, здобув ґрунтовну освіту. Із середини 1870-х рр. він опинився під впливом М.Драгоманова, став одним з лідерів українського радикального руху в Галичині, пропагував ідеї “громадівського соціалізму”. Пізніше взяв безпосередню участь у створенні Русько-української радикальної партії в 1890 р. та її діяльності на початковому етапі. Висвітлюючи видавничу і редакторську діяльність О.Терлецького, Т.Б.Романів на конкретному матеріалі продемонструвала шляхи і напрямки поширення соціалістичних ідей не лише в краї, а й за кордоном, на Наддніпрянській Україні. Видавці вдало поєднували легальні й нелегальні форми книговидання в Австро-Угорщині, мали зв'язки з київськими діячами, які проаналізовано в дисертаційному дослідженні.

Окремий розділ присвячений аналізу соціально-економічних, політичних та публіцистичних праць вченого і громадського діяча. Наукові розвідки О.Терлецького висвітлюють історичні події та процеси в Галичині з кінця XVIII до початку XX ст. Активною була його публіцистична діяльність ще з гімназійних і студентських років, що відображала ключові питання суспільно-політичного та інтелектуального життя в краї досліджуваного періоду. Політичне майбутнє галицьких українців та їх національно-державницькі перспективи О.Терлецький пов'язував з підросійською Україною, послідовно відстоював ідею української соборності, що було характерним для радикальної течії. В останньому, четвертому розділі висвітлюються історико-правові погляди діяча, теоретичні положення якого про сутність держави і права було реалізовано на практиці, захистивши докторську дисертацію і працюючи адвокатом. Головну роль у суспільному процесі, на думку вченого, відігравав народ, що мав державно-правові перспективи шляхом звільнення з економічного, політичного і національно-духовного поневолення.

Основну частину дисертаційної роботи завершують висновки, в яких Т.Б.Романів логічно підсумувала результати свого дослідження. Вона переконує, що світогляд О.Терлецького формувався в умовах конституційних змін і децентралізації суспільного життя в Габсбурзькій монархії з 1860-х рр., під впливом родинного виховання, гімназійної та університетської освіти. З'ясовано початок його громадської роботи ще із старших класів Станіславівської гімназії в середині 1860-х рр., пізніше – під час навчання у Львівському та Віденському університеті, коли діяч брав участь у діяльності молодіжних громадських організацій Галичини, віденському товаристві “Січ”, а також у соціалістичних гуртках Відня і Львова. Визначальний вплив на перехід О.Терлецького на радикальні позиції в 70-х рр. XIX ст. мав наддніпрянець М.Драгоманов, серед основних напрямків багатогранної діяльності галичанина підсумовано політичну, видавничу і наукову роботу, еволюцію ідейних

поглядів від поміркованого русофільства, далі – народовства, до українського соціалізму, участі в радикальному русі.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю Т.Б.Романів, хотілося б висловити ряд зауважень і побажань до дисертації. *По-перше*, при огляді історіографії з теми дослідження (підрозділ 1.1) варто було зробити більш проблемний аналіз праць, частину з них сучасників подій, зокрема І.Франка, М.Павлика та деяких ін., можна віднести швидше до першоджерел. Аналізуючи архівні джерела в підрозділі 1.2, дисертантці вартувало “опуститися” на рівень конкретних справ (одиниць зберігання), принаймні найбільш важливих для дослідження, а не лише використаних фондів. Список використаних джерел і літератури оформлено з певними порушеннями: не вказано назви фондів, справ та одиниць зберігання, в деяких випадках (див., наприклад, п. 50, 52, 53, 56, 60 у списку) в одній позиції вказано по кілька архівних справ, невідома кількість аркушів у тих чи інших справах тощо. Як окрему групу опублікованих джерел вартувало виділити листування діячів досліджуваного періоду: і при аналізі джерел у першому розділі, і в списку джерел і літератури в кінці роботи.

По-друге, теоретико-методологічні засади дослідження в нашому розумінні слід було більше показати на прикладі обраної теми, дати короткий аналіз термінології, що має дискусійний характер. Зокрема, терміни “русофіл / москвофіл / старорусин”, “русофільський / москвофільський / москофільна партія” та ін. часто вживаються вперемішку. Більш чітко сформулювати предмет дослідження в дисертаційній роботі (с. 22 дисертації та с. 2 автореферату).

По-третє, окремі сюжети в дисертації потребують більш детального аналізу, поглиблення. Зокрема, вартувало більш детально висвітлити адвокатську практику О.Терлецького в містах Галичини, зокрема у Львові, яку він проводив з кінця 90-х рр. XIX ст. (с. 24), його зв'язки з підросійською Україною, участь у віденському судовому процесі 1876 р., політичну і видавничу роботу у складі РУРП в 1890-і рр. тощо.

У роботі часом трапляються неточності. Так, за словами автора в авторефераті, “в 1890-х рр. з’явилася радикальна течія, яка виступила проти консерватизму і провінціалізму обидвох “руських течій” ...” – народовців і русофілів (с. 9), але вихід радикалів на громадську арену Галичини відбувся значно швидше, коли відбулися перші судові процеси 1876 р. та 1877–1878 рр. У 1890 р. було засновано не “Радикальну українську партію” (с. 57), а “Русько-українську радикальну партію”. На с. 122 пишеться про “українофільську “Ниву”, літературний додаток до газети “Слово””, але “Нива” – це був науково-літературний часопис народовців у Львові 1865 р. Є дискусійним твердження, що галицькі народовці “виступали за ідею об’єднання українських земель навколо Галичини під егідою Австрійської монархії” (с. 145).

По-четверте, в окремих місцях дисертації вживаються публіцистичні вислови без чіткого наукового змісту: “ідея Кобзаря стала для О.Герлецького визначальною” (с. 42), “перетворення Австрії у слов’янську державу, вільну і незалежну від чужої політики” (с. 96), “борець за незалежність нашої Батьківщини” (с. 99), “політика кабінетів (великодержавна)” (с. 117) і т. п. Висновки до окремих розділів і підрозділів бажано було зробити більш проблемними, зокрема в першому розділі – з’ясувати, не з яких архівів почерпнуто інформацію (с. 78–79), а що саме, якого характеру документи, намітити перспективні напрями вивчення проблематики в майбутньому.

На жаль, у дисертаційному дослідженні трапляються одруки і мовно-стилістичні огріхи, наприклад, незрозуміло, про що йдеться на с. 41, коли запропоновано звірити розвідку І.Біликевича з якимось “трьома зошитами”. У деяких місцях роботи замість посилань у квадратних дужках на видання, з вказівкою його номеру в списку літератури і сторінки, яку використано, подано його повний бібліографічний опис (с. 29, 37–38, 39, 42–45, 55–56, 58, 66, 95, 147 та ін.). Скорочені назви архівів необхідно вживати згідно встановлених вимог, зокрема ЦДІАЛ України, а не ЦДІА України у м. Львові (с. 61). У списку джерел спочатку подають назви і посилання на центральні архіви, а потім – на

місцеві (обласні) та закордонні. Деякі цитати в роботі – надто великі (с. 100–101, 137, 138 та ін.). У кінці дослідження доцільно було помістити додатки.

Однак, незважаючи на окремі зауваження й побажання, вважаємо, що кандидатська дисертація Т.Б.Романів “Остап Терлецький у суспільно-політичному житті Галичини останньої третини ХІХ століття” є завершеним, самостійним, комплексним дослідженням. Загалом вона відповідає встановленим в Україні вимогам до такого роду робіт, що дає підстави спеціалізованій вченій раді у Львівському національному університеті імені Івана Франка Д 35.051.12 присудити дисертантці науковий ступінь кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри історії України

і методики викладання історії

ДВНЗ “Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника

І.Я.Райківський

